

דתישכונע

פרשת וארא, תשע"ט, מספר 1301

שליחות אחת שהיא שתיים

הרב יהודה יונגסטר

ההיסק.³ כך בנוי ה'קל וחומר' שבפרשתנו: סברה מובנת מאליה היא, שדברי עידוד יישמעו בקלות רבה יותר מדברים קשים. ולכן אם בני ישראל לא היו מוכנים לשמוע דברי עידוד, קל וחומר שפרעה לא יהיה מוכן לשמוע דברים קשים.

והנה, מפרשי רש"י, האמונים על מידת קל וחומר בהצגתה המורכבת, טוענים מייד, שמן הבחינה הפורמלית לפנינו קל וחומר שניתן להפריכו: מצד אחד, ראוי היה יותר שבני ישראל יאזינו לדברי העידוד של משה, אך מצד שני, קוצר רוחם והעבודה הקשה שבה היו נתונים לא הניחו להם לשמוע אל משה, כמו שמעיד הכתוב במפורש. כיוון שכך, מדוע מסיק משה קל וחומר? הרי אפשר שפרעה, שלא היה נתון במצב כזה, ישמע אליו למרות שמדובר בדברים קשים!⁴

מכאן נעבור לעניינינו המרכזי. טענת משה, "וְאֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲה וְאֲנִי עָרַל שְׁפֹתַיִם", היא טענה מוזרה. טענה זו הועלתה כבר במעמד הסנה: "לא איש דברים אנכי... כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (ד:י), ושם גם ניתנה לה תשובה: "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא... ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים" (שם:יד-טז). אופן פעולה זה אף יושם בפועל: "ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו... וילך משה ואהרן... וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה"!⁵ יש להניח, שגם בפנייתו השנייה

בתחילת הפרשה, לאחר מה שנראה ככישלון של משה מול בני ישראל: "ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה" (ו:ט), הוא מנסה שוב לפטור עצמו מן השליחות (ו:יב):

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְיִשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ. וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲה וְאֲנִי עָרַל שְׁפֹתַיִם.

העניין שבו נפתח את דיוננו נראה שולי למדי; רש"י מעיר על אתר: "זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה"¹, והערה זו נאמרה על טענת משה "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה". פורמלית, הקל וחומר שלפנינו, כמו שאר קלין וחמורים שבתורה,² אינו בנוי כמידת קל וחומר המוכרת לנו מספרות חז"ל. קל וחומר פורמלי בנוי משני שלבים: בשלב הראשון מוכיחים ששני מרכיבי ההיסק אכן מקיימים ביניהם יחס קל/חומר, וזאת בהסתמך על מקור כלשהו הקובע מפורשות את היחס ביניהם. רק משהוכח יחס זה, עוברים לשלב השני – שלב ההיסק מן הקל אל החומר (או להפך). שלא כמו ה'קל וחומר' בדברי חז"ל, ה'קל וחומר' המקראי הוא חד שלבי: הוא אינו טורח להסביר מנין נובעת ההנחה שלפיה הקל הוא קל והחומר – חומר, אלא מסתמך על הנחה מובנת מאליה, ועובר מיד לגופו של

* הרב ד"ר יהודה יונגסטר, ראש המכון התורני הגבוה, המכללה האקדמית אשקלון, רב קהילת "שירת אהרן" גבעת שמואל ומרצה במכללת "אורות ישראל" (רחובות)

¹ הערה זו מבוססת על דבריו של ר' ישמעאל (בראשית רבה מקץ, צב), והכוונה היא לעשרה שבמקרא כולו. שכן, ר' ישמעאל מונה בתורה רק ארבעה: "תני ר' ישמעאל, זה אחד מעשרה מקולי חמורים האמורים בתורה: 'הן כסף אשר מצאנו' וגו', קל וחומר 'ואיך נגנב'; 'הן בני ישראל לא שמעו אלי', קל וחומר 'ואיך ישמעני פרעה'; 'הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם', קל וחומר 'ואף כי אחרי מותי' (דב' לא:כז); 'ואמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה', קל וחומר 'הלא תכלם שבעת ימים' (במ' יב:יד)", וכו'.

² ראו הערה קודמת.

³ ראו: חזות, ג., "קל וחומר" ו"דין בספרות התנאית, פרק א', כפר חסידים תשע"ו (2016) (מופיע גם ברשת:

http://gabihazut.co.il/books/%D7%A4%D7%A8%D7%A7-%D7%90/#_ftn17)
הקל וחומר הפשוט או "העממי", כלשונו, המצוי במקרא: "זוהי גם שיטת החשיבה האינטואיטיבית של בני האדם בהשתמשם בטיעון לוגי בעל אופי של קל וחומר, כגון: אם מים שוחקים ברזל – ודאי שישחקו אבן שהיא קלה ופריכה. הסברה האפריורית בדוגמה זו היא שברזל קשה מאבן קלה ופריכה, ולכן שחיקתו במים תוביל בוודאות גם לשחיקת האבן במים".

⁴ ראו בפירוש הרא"ם ובשפתי חכמים על אתר.

⁵ ראו רמב"ן ו:יב.

מעניין הדבר שמה לא נענה מיד. התשובה המיידית לטענת "ואני ערל שפתיים" היא חזרה על הציווי, תוך התעלמות מטענתו: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיֹּצִיאוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ו:ג). אהרן אמנם מוזכר כאן, אך לא נאמר שהוא זה שאמר לדבר. גם כאשר התורה חוזרת למהלך הדברים (לאחר הפסקה שבה נמנות משפחות בני ישראל), הציווי ללכת אל פרעה כולל ציווי שנשמע שוב כציווי למשה לדבר בעצמו אל פרעה: "דַּבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ" (ו:כט), ולכן משה שב פעם נוספת אל טענתו הוותיקה: "הֲיֵן אֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרַעֲהַ" (שם ל). רק עתה מתקבלת התשובה הסופית, ובה מינויו של אהרן כנביא למשה גם אל מול פרעה: "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפְרַעֲהַ וְאֶהֱרֹן אֶחִידְךָ יְהִי נְבִיאֲךָ. אֶתְּהַ דַּבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ וְאֶהֱרֹן אֶחִידְךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ" (ז:א-ב). מצאנו, כי מינויו של משה היה תהליך ארוך, שפרטיו הלכו ונחשפו למשה עצמו בתהליך הדרגתי, ומתוכו אנו לומדים על מורכבות תפקידו: לא הרי תפקידו כמנהיג אל מול העם כתפקידו אל מול פרעה. לכל חלק של השליחות חשיבות לעצמו, וכל חלק דורש כישורים אחרים. אנו למדים על מעט מהם מתוך האופן שבו התורה מחלקת בין השליחות אל מול העם לבין השליחות נגד פרעה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

של משה אל העם, המתוארת בתחילת פרשתנו, אף שהכתוב אומר רק: "וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה כֵּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ו:ט), בפועל היה זה דיבור באמצעות אהרן, ואין צורך לחזור ולומר זאת שוב ושוב.⁶ מדוע אם כן שב משה וטוען שהוא ערל שפתיים, ולכן לא יוכל לדבר אל פרעה? גם תשובתו של הקב"ה: "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפְרַעֲהַ וְאֶהֱרֹן אֶחִידְךָ יְהִי נְבִיאֲךָ, אֶתְּהַ דַּבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ וְאֶהֱרֹן אֶחִידְךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ" (ז:א-ב) נראית כחזרה על מה שכבר נאמר לו בסנה! ומדוע כאן התשובה אינה מלווה בחרון האף שליווה את התשובה הדומה שניתנה בסנה (ד:ד)?

ייתכן, כי התשובה טמונה בכך, שפרשת הסנה עוסקת רק בשליחותו של משה אל העם, לבשר להם על גאולתם, ולא בשליחותו אל פרעה ובכישוריו לעמוד כנגדו. החזון נפתח אמנם בקריאה "לְכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲהַ" (ג:י), ועליה מגיב משה בטענה: "מִי אֲנֹכִי כִי אֵלֶךְ אֶל פְּרַעֲהַ וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם" (ג:יא), אך זו אינה טענה הנוגעת לכשרונו כמנהיג, אלא למידת התאמתו הרוחנית להיות שליח ה'. מכאן ואילך הדיון מתמקד אך ורק בשליחות אל בני ישראל: "וְאָמְרוּ לִי מֶה שְׁמוֹ מֶה אִמַּר אֱלֹהִים" (שם:יג); "לֵךְ וְאֶסְפַּתְּ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם" (שם:טז); "וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי" (ד:א). על ציוויים אלה, למרות האותות שנמסרו לו, משה אומר: "לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי... כִּי כִבֵּד פָּה וְכִבֵּד לְשׁוֹן אֲנֹכִי" (שם י). הוא אינו מסתפק בהבטחת הקב"ה להיות עם פיו (פס' יב), ומבקש שוב: "שְׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח" (פס' יג), עד שבסופו של דבר ניתנת לו התשובה שאהרן יעזור לו: "וַיִּדְבֹר הוּא לְךָ אֶל הָעָם", ודוק – "אל העם". הרי שבפועל, כל טענותיו של משה ותשובותיו של הקב"ה אמורות ביחס לעם.

משה יוצא אפוא ממעמד הסנה כשהוא יודע שאהרן ידבר בשמו אל העם. אך מה באשר לפרעה? עד עתה לא נאמר לו דבר על כך, ולכן הוא מניח שאל פרעה הוא אמור לדבר בעצמו, ואת הציווי "בֹּא דַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם" עליו להבין כמשמעו, גם אם אהרן ילך עימו. כיוון שכך, ברור מדוע שב משה לטוען שהוא ערל שפתיים.

נוכל לשוב עתה אל ה'קל וחומר' של משה, אשר מתפרש מחדש בדרך הבאה: "הֲיֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁמְעוּ אֵלַי", למרות שדיברתי אליהם באמצעות אהרן, "וְאֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פְּרַעֲהַ", שאדבר אליו בעצמי כציווי ה', "וְאֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם"?

⁶ אך ראו רמב"ן שם.